

Ett par runristade dirhamer i Historiska museets samlingar

Magnus Källström (Swedish National Heritage Board)

Abstract

This short contribution examines the runic graffiti on two Kufic coins from the collections of the Historical Museum in Stockholm. One of the coins originates from a hoard found in the year 1900 at Mannegårde in Lye parish on Gotland; the second is unprovenanced. Both coins were struck in the beginning of the tenth century. The rune forms can be assigned to the short-twig futhark and indicate that the runic graffiti belong to the same century. The inscription on the coin from Gotland, consisting of only three runes, reads **þur**, which most likely renders the name of the pagan god *þórr*. The text on the unprovenanced coin is somewhat longer and reads **luti** or possibly only **luti**. These sequences can be construed in various ways, but probably the most plausible explanation identifies a reference to Old West Norse *Lýtir*, a designation for a pagan god or cult leader, which is also attested in theophoric place names in Sweden.

Keywords: runic graffiti, Kufic coins, Gotland, short-twig runes, onomastics

I artikeln ”Graffiter på vikingatida mynt”, som publicerades i tidskriften *Hikuin* 1985, behandlade Inger Hammarberg och Gert Rispling olika typer av ristningar, som de hade funnit på orientaliska mynt i Kungliga myntkabinettet (nu Ekonomiska museet) i Stockholm. Bland ristningarna fanns flera föregivna runor liksom kortare runföljder. Sammanlagt menade författarna sig ha identifierat inte mindre än 820 mynt med runinskrifter (Hammarberg och Rispling 1985, 66). Det egentliga antalet är uppenbarligen betydligt mindre. När James Knirk i november 1994 fick möjlighet att undersöka tjugo av dessa mynt med föregivna runor kunde han konstatera att det bara i ett fåtal fall rörde sig om avsiktligt ristade tecken (Knirk 1994, 7). De flesta av de antagna runinskrifterna bestod i stället av tillfälliga repor, linjer som inte kunde uppfattas som runor eller

≈1cm

Fig. 1. Den runristade dirhamen från Mannegårde i Lye socken, Gotland. Foto: Ola Myrin, Historiska museet/SHM (CC BY 4.0).

också saknades de helt. I en senare artikel rörande graffiti på mynt från ett norskt fynd framhåller Knirk (2006, 176 not 8) att den nämnda korpusen ”is greatly inflated by false observations”.

Två av inskrifterna i artikeln i *Hikuin* är illustrerade med fotografier (Hammarberg och Rispling 1985, 68, 74). Till skillnad från många av de andra inskrifterna ger de ett vederhäftigt intryck, men eftersom runorna i båda fallen var förstärkta med tusch på fotografiet har det varit svårt att göra en helt förutsättningslös bedömning. I samband med förberedelser för Historiska museets nya vikingatidsutställning fick jag den 27 juni 2019 möjlighet att granska dessa två inskrifter i stereomikroskop och kunde då bekräfta de tidigare läsningarna. Jag har tidigare i korthet behandlat dessa inskrifter i ett annat sammanhang (Källström 2020, 137 f.), men eftersom både deras tolkning och runformerna kan vara av intresse för den runologiska forskningen ges här en utförligare presentation. Båda mynten visas för närvarande i utställningen *Vikingarnas värld* på Historiska museet i Stockholm.

Det ena myntet (SHM 11300, FID 3001033, se fig. 1) utgörs av en dirham präglad 910–911 i Samarqand (nuvarande Uzbekistan) för den samani-

diske emiren Ahmad ibn Ismail (907–914). Myntet kommer från ett skattfynd som år 1900 gjordes vid Mannegårde i Lye socken på Gotland och som lämnades till inlösen i december samma år (Inventariehandlingar på SHM, se även Stenberger 1947–1958, 1: 145 f.). Skatten ska ha påträffats av Petter Rydahl Mannegårda vid grävning i ”en upptagen hagmark, benämnd Kyrkhageåker i närheten af kyrkan”. Fyndplatsen ligger ca 100 meter väster om Lye kyrka (L1977:7505/RAÄ Lye 82:1). Skatten förvarades i ett kopparkärl med lock och omfattade ett större antal arabiska, tyska, anglosaxiska, böhmiska, danska och ett svenskt silvermynt samt bitsilver och tackor med en sammanlagd vikt av drygt 3,5 kilo. Det yngsta myntet ger terminus post quem till 1102 för nedläggningen av skatten.

Det runförsedda myntet mäter 28 mm i diameter och inskriften är ristad i mitten av mynten. Den är 6 mm lång och runorna är 7–8 mm höga. Inskriften lyder:

pur

Runa 1 **p** har en hög och smal bistav, som är förskjuten något uppåt. 2 **u** har en svagt böjd bistav som utgår ungefär från mitten av runan, 3 mm nedanför toppen. I 3 **r** är bistaven ansatt strax nedanför toppen och den är dragen något längre ned än basen av huvudstaven.

Det råder ingen tvekan om hur runorna ska läsas och samma läsning redovisas av Hammarberg och Rispling (1985, 72) liksom av Knirk (1994, 7). Tolkningen är lika given. Det kan knappast handla om något annat än gudanamnet *Pōrr* ”Tor”. Namnet förekommer enligt den traditionella tolkningen i ett av lönnrunepartierna på Rökstenen (Ög 136), som ska utläsas **pur**, men som också har getts andra tolkningar (se t.ex. Williams 2021, 197 f.). Ett helt otvetydigt belägg finns däremot på den västgötska Velandastenen (Vg 150) i formeln **pur : uiki × Pōrr vīgi** ”Tor vige”, som ju i olika varianter också är känd från några danska runstenar. Ytterligare ett belägg för gudanamnet, men med stavningen **por** uppträder på Kvinnebyamulletten från Öland (Öl SAS1989;43). Om möjligheten att *Pōrr* även kan ha förekommit som profant personnamn under senvikingatiden, se Stille 1999, 88–92.

Rent formellt skulle man givetvis också kunna tänka på mansnamnet *Pōrðr* med [ð] utelämnat mellan de båda *r*-ljuden, men detta förefaller mer långsökt, särskilt som namnet är okänt i de gotländska runinskrifterna.

Slutmyntet i skatten visar att den måste vara nedlagd i början av 1100-talet och inskriften kan alltså teoretiskt tillhöra båda 900-talet och 1000-talet. Att **u**-runan har lågt ansatt bistav talar dock avgjort för det förstnämnda århundradet. Denna variant är typisk för kortkvistrunorna, som var det helt dominerande runsystemet på Gotland före ca år 1000.

Fig. 2. Den andra runristade dirhamen utan känd proveniens. Foto: Ola Myrin, Historiska museet/SHM (CC BY 4.0).

Också skrivningen med **u**-runa talar för den äldre dateringen. Namnleden *Þor-* är visserligen ovanlig på Gotland, men skrivs i de två säkra beläggen med **o**-runa: **þorstainn** *Þorstainn* G 135, **þorlaifr** *Þorlaifr* G 343. Båda dessa inskrifter tillhör av ornamentiken att döma den senare hälften av 1000-talet. Mer osäkert är om runföljden **þoril-** på ett djurhuvudformat spänne från Västerbjers i Gothems sn (G 388) representerar ett personnamn *Þörkell* eller *Þörhildr*. Spännetypen tillhör dock 1000-talet. Den enda möjliga skrivningen med **u** finns i en försvunnen inskrift (G 272 Tingstäde kyrka), där en runföljd [**þurfrikr**] med tvekan har tolkats som *Þorfrīðr* eller *Þorfrēðr*. Inskriften är endast känd genom en enda teckning utförd av Gustaf Klingwall 1750 (se Källström 2023) och tolkningen är långt ifrån säker.

Såväl runformer som ortografi talar alltså för att den nämnda myntinskriften har tillkommit under 900-talet.

Det andra myntet (SHM, FID 3000362, se fig. 2) saknar proveniens. Det utgörs av en efterprägling av en dirham från det Volgabulgariska riket och dateras till 901–920 (hos Hammarberg och Rispling 1985, 68, anges en datering till ca 910–930). Förlagan till efterprägligen är slagen för den samanidiske härskaren Ismail ibn Ahmad, som regerade 892–907.

Myntet mäter 30 mm i diameter och är försett med ett 1 mm stort upphängningshål, vilket visar att det har ingått i en smyckeuppsättning eller har burits som amulett.

Inskriften upptar den ena hälften av myntet och är 11 mm lång. Runorna har anpassats efter storleken på myntet och minskar därför i höjd åt höger. De odiskutabla runorna är mellan 14 och 26 mm höga. Inskriften lyder:

lutir

Runa 1 **l** börjar 1 mm nedanför myntets kant. Bistaven är ansatt i toppen av huvudstaven. 2 **u** mäter i sin helhet 26 mm och har en lågt ansatt bistav, som börjar 11 mm nedanför toppen. 3 **t** har ensidig bistav, som är ansatt 0,5 mm nedanför runans topp. 4 **i** lutar svagt åt vänster. Efter denna runa finns nedtill en 6 mm lång linje som lutar åt höger. Den svarar formellt mot kortkvistvarianten av **r**, men den avvikande riktningen gör det osäkert om det verkligen handlar om en runa.

Inskriften har med någon tvekan lästs som **lutir** redan av Hammarberg och Rispling (1985, 68, 74, nr 92), men de föreslår inte någon tolkning. Tveksamheten rör naturligtvis den avslutande runan där staven har en annan riktning än de föregående otvetydiga runorna. Denna kan dock vara föranledd av det begränsade utrymmet som fanns kvar för ristning. Att runan 3 **t** är av kortkvisttyp tillsammans med den lågt ansatta bistaven i **u** talar för att linjen ska uppfattas som en **r**-runa av kortkvisttyp.

Runföljden **lutir** är minst sagt mångtydig. Runan **u** kan återge /u/, /o/, /y/ eller /ø/ och vokalen antingen ha varit kort eller lång. Om inskriften härrör från 900-talet är det däremot mindre troligt att det skulle handla om någon av diftongerna /au/ eller /øy/. Den följande runan **t** kan antingen återge /t/ eller /d/, kort eller långt. Dessutom är det möjligt att en nasal har lämnats obetecknad framför denna runa och att den ska utläsas som /nt/ eller /nd/. Slutligen måste man räkna med att det kan handla om ett ord som ursprungligen har inletts med ljudförbindelsen /hl/.

Att redogöra för alla formella möjligheter att utläsa runföljden **lutir** är knappast meningsfullt. Av skriftbilden tillsammans med vetenskapen om *i*-omljudet som verkar i de långstaviga *ia*-stammarna kommer man dock ganska osökt att tänka på fornvästnordiska (härefter fvn.) *Lýtir*, vilket i tätén *Hauks þáttir hábrókar* i den isländska Flatöboken uppges ha varit en av svearna dyrkad gud. Namnet sattes redan av Fritz Löffler (1910, 96) i samband med några fornsvenska ortnamn som *Lytislund(a)* och *Lytisbergh*.

Namnets etymologi har diskuterats ganska intensivt. Dag Strömbeck (1928, 292) antog att det handlade om "ett avsiktligt nedsättande, vanärande namn på guden Frö, givet av någon hedendomens vedersakare"

och tolkade det som en bildning till verbet (fvn.) *lýta* 'besmitte, vanære, beskjemme'. Lennart Elmevik har med utgångspunkt i ortnamnsmaterial vid flera tillfällen behandlat det antagna namnet. I sitt tidigaste bidrag (Elmevik 1966, 55) antog han att det kunde röra sig om en bildning till fornsvenska (härefter fsv.) *luter*, *loter* i betydelsen 'lott använd till lottkastning' eller till verbet fsv. *liūta* och att det hade haft betydelsen 'lottuttydare, spåman' eller dylikt och syfta på en (offer)präst. Som alternativ föreslog han (Elmevik 1966, 61) ett gudabinamn **lytir* bildat till fsv. *luter*, *loter* 'lott, del, andel, det som tillfaller el. tillkommer någon' och att "det egentligen betyder '»lottguden», han som råder över eller fördelar lotterna och därmed avgör människornas levnadsvillkor". Detta tänkte han sig i första hand som en beteckning på guden Frö.

I sitt senaste arbete antar Elmevik (2003, 74–76) att det handlar om en titel som ska återföras på ett urnordisk **hluti-wīhar* med betydelsen '»lottpräst», lottuttydare, spåman', vilket betydelsemässigt ansluter till hans första förslag. I sammanhanget kan också nämnas mansnamnet **lutaris** (gen.) på DR 145, som Simon Karlin Björk (2015, 23–25) övertygande har tolkat som runda. **Lutari(r)* eller **Lýtari(r)* med betydelsen 'lottkastare, spåman el. dyl.'

Andra forskare som Stefan Brink (1996, 267) och Olof Sundqvist (2007, 35, jfr Sundqvist 2016, 337–339) har i första hand uppfattat **lytir* i de nämnda ortnamnen som en beteckning på en kultfunktionär, medan Per Vikstrand (2001, 393) är mer benägen att anta att det handlar om ett "guda(bi)namn fsv. **Lytir*", men att den åsyftade guden inte är Frö utan snarare Oden.

De tolkningar som har föreslagits för fsv. **lytir* återgår alla på ord som ursprungligen har haft ett initialt /h/. Beträffande myntinskriften vet vi inte mer än att den tidigast kan ha tillkommit efter 901, men att den givetvis också kan vara senare. Att den är ristad med kortkvistrunor talar dock för att den inte gärna är mycket yngre än omkring år 1000.

Att döma av runinskrifterna faller initialt /h/ framför /l/, /r/ och /n/ på östnordiskt område under loppet av 1000-talet. Allra sällsyntast är markeringen av detta ljud framför /l/ (se Peterson 2012, 32), vilket kan tyda på att bortfallet är tidigast i denna position. Eftersom det saknas belägg för denna ljudförbindelse från vikingatidens två första århundraden vet vi inte när denna förändring kan ha inträtt, men med tanke på att enstaka exempel förekommer ännu under 1000-talet är det inte orimligt att det kvarstod på 900-talet.

Nu känner vi inte fyndorten för det aktuella myntet, men det är givetvis en rätt stor sannolikhet för att även detta fynd kommer från Gotland.

Några exempel på motsvarigheter till ljudförbindelsen /hl/ finns inte heller i de vikingatida runinskrifterna från Gotland, men däremot flera fall som motsvarar ett äldre /hr/. Det är då inte helt ointressant att det bland dessa inte finns ett enda belägg på att /h/ har markerats i denna ljudförbindelse, utan skrivningen med enbart **r** är legio, som exempelvis i den rätt frekventa namnleden runsvenska (härefter runsv.) *Hrōð-*: **roþiaup**, **roþkais** (G 111), **roþuisl**, **roþalf**, **roþfos**, **roþfoar** (G 134) m.fl. Ett av dessa belägg – skrivningen **rualta** för ack. av namnet (runsv.) *Hrōaldi* – finns dessutom på en bildsten av D-typ (G 109 Ollajvs i Alskogs sn), som har antagits kunna tillhöra 800-talet (Snædal 2002, 64), vilket skulle betyda att bortfallet i forngutniskan är mycket tidigt. Johnsen (1968, 89) sätter till och med denna sten till ”ca. 800 eller tidigare”.

Om den sista linjen inte tillhör inskriften bör den i stället läsas **luti**. En sådan runföljd är lika mångtydig som **lutir** och det är inte heller här meningsfullt att redovisa alla tänkbara alternativ. Några uppslag kan dock vara värda att nämna.

Eftersom graffiti i andra sammanhang ofta utgörs av personnamn är det tilltalande att tänka sig att sådana även har förekommit på mynt. Bakom en skrivning **luti** kan exempelvis dölja sig ett mansnamn runsv. **Lūti*. Detta skulle i så fall kunna vara bildat till verbet fvn. *lúta*, fsv. *luta* ’luta, böja sig’ och ursprungligen ha syftat en persons kroppsställning. Något sådant namn är visserligen inte belagt, men i fornvästnordiskan finns flera exempel på snarlika bildningar som *Lúta* (kvinnonamn), *Lútandi* och *Lútr* (Lind 1905–1915, 749, Lind 1920–1921, 249). Skrivningen **luti** kan givetvis också svara mot ett runsvenskt **Lyti*, motsvarande mansnamnet fsv. *Lyte*, som tycks ha förekommit i latiniserad form i ett diplom utfärdat i Skön i Medelpad den 7 mars 1314 (DS 1959, SDHK 2607). Dokumentet är tyvärr endast känt genom avskrifter och de varierande skrivningarna av namnet (*lytone*, *Lyutone*, *Lyncone*, se Hellbom 1972, 29) gör belägget förhållandevis osäkert.

Det kan givetvis också handla om ett ord ur det vanliga ordförrådet. Man skulle exempelvis kunna tänka på en motsvarighet till fvn. *hluti* m., som uppträder med flera olika betydelser: ’lut (lodd) som blir brukt ved lutkasting; lut som fell til ein, lagnad; lut, del, stykke’ (*Norrøn ordbok*). Ordet finns också belagt i forngutniskan i formen *luti* m. och betydelsen ’andel’ (Pipping 1905–1907, 51), vilket ju kunde vara en passande inskrift på ett mynt. Andra formella möjligheter som exempelvis motsvarigheter till fvn. *lýti* n. ’lyte, feil; last, lastord; synd’ och det homonyma *lýti* f. ’ljotleik [heslighet], styggleik’ (*Norrøn ordbok*) kan däremot vara svårare att motivera.

I valet mellan de olika läsnings- och tolkningsmöjligheterna bör kanske ändå alternativet **luti** med tolkningen (*H*)*lýtir* sättas i första rummet. Ett gudanamn har ju en god parallell inte bara i *Pörr* på det ovan behandlade myntet från Lye utan sannolikt även i den runföljd **gud** som finns ristad med äldre runor på ett kufiskt mynt i ett ryskt fynd (Knirk 1994, 8).

De här behandlade inskrifterna är båda korta och de ger inget stort tillskott till vår kännedom om vikingatidsspråket. Ändå har de ett värde genom att de förmodligen är förhållandevis gamla. Runformerna ser i båda fallen ut att tillhöra kortkvistrunesystemet, vilket tyder på att inskrifterna har tillkommit redan på 900-talet.

Referenser

- Björk, Simon Karlin. 2015. "Namnbelägget **lutaris** på DR 145." *Studia anthroponymica Scandinavica* 33: 19–27.
- Brink, Stefan. 1996. "Political and Social Structures in Early Scandinavia: A Settlement-historical Pre-study of the Central Place." *Tor* 28: 235–281.
- Elmevik, Lennart. 1966. "Fsv. *lytir (*Lytir): Ett etymologiskt och religionshistoriskt bidrag." *Namn och Bygd* 54: 47–61.
- . 2003. "En svensk ortnamnsgrupp och en hednisk prästtitel." *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift* 2003: 68–78.
- DR + nr = inskrift publicerad i *Danmarks Runeindskrifter*, av Lis Jacobsen och Erik Moltke, 3 vol.: *Text; Atlas; Registre* (København, 1941–1942).
- DS + nr = diplom publicerat i *Diplomatarium Suecanum: Svenskt diplomatarium*. 1–. Stockholm, 1829 ff.
- FID = Föremålsidentitet i SHM.
- G + nr = inskrift publicerad i *Gotlands runinskrifter*, dvs. *SRI*, 11–12.
- Hammarberg, Inger, och Gert Rispling. 1985. "Graffiter på vikingatida mynt." *Hikuin* 11: 63–78.
- Hellbom, Algot. 1972. *Medelpads äldre urkunder*. Utg. av Medelpads fornminnesförening. Det gamla Medelpad, 8. Sundsvall.
- Johnsen, Ingrid Sanness. 1968. *Stuttruner i vikingtidens innskrifter*. Oslo.
- Knirk, James E. 1994. "Runic Graffiti on Kufic Coins and Alphabet History." [Revised form of a conference paper from 1994; opubl. manus, kopia på Runverket.]
- . 2006. "The graffiti." I *The Hoen Hoard: A Viking Gold Treasure of the Ninth Century*, red. Signe Horn Fuglesang och David M. Wilson, 173–179. Norske oldfunn, 20. Oslo.
- Källström, Magnus. 2020. "The typology of the short-twig runes and contacts in the Baltic Sea." I *Relations and Runes – The Baltic Islands and Their Interactions During the Late Iron Age and Early Middle Ages*, red. Laila Kitzler Åhfeldt et al., 127–150. Visby.

- . 2023. "Den runläsande konsistorienotarien." K-blogg den 29 april 2023. <https://k-blogg.se/2023/04/29/den-runlasande-konsistorienotarien/>
- L + nummer/RAÄ + ort + nummer = Nummer i Kulturmiljöregistret, Riksantikvarieämbetet, som finns tillgängligt på internet genom Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>
- Lind, E. H. 1905–1915. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala. *Supplementband*. Av E. H. Lind. Oslo, Uppsala och København, 1931.
- Lind, E. H. 1920–1921. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden: Samlade ock utgivna med förklaringar*. Uppsala.
- Läffler, Fritz, 1910: "Lytir, En hittills förbisedd fornsvensk gud. (Förberedande meddelande.)" *Arkiv för nordisk filologi* 26 (N.F. 22): 96.
- Norrøn ordbok* = Leiv Heggstad, Finn Hødnebo och Erik Simensen. *Norrøn ordbok: 5. utg. av Gamalnorsk ordbok*, av Marius Hægstad och Alf Torp. Oslo, 2008.
- Peterson, Lena. 2012. "En **brisi** vas **lina** sunn, en **lini** vas **unar** sunn . . . En på **barlaf** . . ." I *Etymologiska studier över fyra personnamn på Malsta- och Sunnåstenarna i Hälsingland*. Sällskapet Runica et mediævalia, Opuscula, 15. Stockholm.
- Pipping, Hugo. 1905–1907. *Gutalag och gutasaga, jämte ordbok*. København.
- SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek, Riksarkivet. <https://sok.riksarkivet.se/SDHK>
- SHM = Statens historiska museum, Stockholm.
- Snædal, Thorgunn. 2002. *Medan världen vakar: Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi*. Runrön, 16. Uppsala.
- SRI = *Sveriges runinskrifter*. Olika författare. Utgiven av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 14 vol. hittills. Stockholm, 1900 ff.
- SRI, 2 = *Östergötlands runinskrifter*, av Erik Brate (1911–1918).
- SRI, 5 = *Västergötlands runinskrifter*, av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström (1940–1970).
- SRI, 11–12 = *Gotlands runinskrifter*, av Sven B. F. Jansson, Elias Wessen och Elisabeth Svärdström (1962–1978). Preliminära artiklar för del 3 (vol. 12.2), G 223–393, av Helmer Gustavson och Thorgunn Snædal, finns tillgängliga på internet: <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/gotlands-runinskrifter-3/>
- Stenberger, Mårten. 1947–1958. *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*. 2 vol. Stockholm.
- Stille, Per. 1999. "Peter och Tor – två namn i svenska runinskrifter." I *Runor och namn: Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999*, red. Svante Strandberg och Lennart Elmevik, 87–93. Namn och samhälle, 10. Uppsala.
- Strömbeck, Dag. 1928. "Lytir – en fornsvensk gud?" I *Festskrift til Finnur Jónsson 29. maj 1928*, red. Johs. Brøndum-Nielsen et al., 283–293. København.
- Sundqvist, Olof. 2007. *Kultledare i fornskandinavisk religion*. Uppsala.
- . 2016. *An Arena for Higher Powers: Ceremonial Buildings and Religious Strategies for Rulership in Late Iron Age Scandinavia*. Leiden.

- Vg + nr = inskrift publicerad i *Västergötlands runinskrifter*, dvs. SRI, 5.
 Vikstrand, Per. 2001. *Gudarnas platser: Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalsregionen*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi, 77; Studier till en svensk ortnamnsatlas, 17. Uppsala.
 Williams, Henrik. 2021. *Rökstenen och världens undergång*. Stockholm.
 Öl SAS1989;43 = Runbleck från Södra Kvinneby, Stenåsa socken, Öland, publicerad av Börje Westlund i "Kvinneby – en runinskrift med hittills okända gude-
 namn?" *Studia anthropomica Scandinavica* 7: 25–52.
 Ög + nr = inskrift publicerad i *Östergötlands runinskrifter*, dvs. SRI, 2.

Summary

Two rune carved dirhams in the collections of The Swedish History Museum

In 1985, Inger Hammarberg and Gert Rispling published an article on runic graffiti on Oriental coins in the collections of the Historical Museum in Stockholm. The authors claimed that they had discovered more than 800 examples of incisions of runic character in the material, a number that was later shown to be greatly exaggerated. When the runologist James E. Knirk in 1994 was given the opportunity to study a sample of twenty of these coins, he dismissed most of the alleged inscriptions as either accidental scratches or otherwise indistinguishable.

The corpus in question includes, however, two dirhams with graffiti that clearly consist of runes. These were examined by the author in 2019 during the preparation of a new Viking exhibition in the Historical Museum, where they are at present on display.

One of the coins (SHM 11300, FID 3001033, see fig. 1) comes from a hoard found in 1900 at Mannegårde in Lye parish on Gotland. The text consists of the three runes **pur**, obviously rendering the name of the pagan god *Pōrr*. The second coin (SHM, FID 3000362, see fig. 2) is unprovenanced. The inscription can be read as **lutiṛ** or possibly **luti** if the last line, which is carved at a different angle, is not a rune. These sequences can be analysed in multiple ways but the best solution is probably to read *Lýtir*. In an Old West-Scandinavian source, *Lýtir* is said to be the name of a pagan god worshipped by the Swedes, and a possible counterpart is also attested in such Swedish place names as *Lytislund(a)* and *Lytisbergh*. Some scholars have also argued that the term may designate a cult leader on the basis of alternative etymologies of the word in question.

Both coins were minted at the beginning of the tenth century (910–911 and 901–920, respectively), but the graffiti could of course have been added much later. The rune forms, especially the **t**- and **r**-runes on the unprovenanced coin, as well as the shape of the **u**-rune with low branches in both inscriptions, show that the runes belong to the short-twig system. This indicates that none of the inscriptions is likely to postdate roughly the year 1000.